

מעדני שבת

פרשת תרומה תשפ"ב

גליון רע"ד

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

דרך גדילתן

הבכורי יעקב תמה מה מהני דלפעמים הלולב גם באילן נוטה כן, אכתי יקשה אאתרוג, שהרי בנטותו לצד גם האתרוג נוטה לצד ואפי' הכי אמרינן דעיקר הגידול בכל דבר הוא למעלה, וגם יש הרבה דס"ל שגם מטה לצד לא נחשב דרך גידלו. ולכן יש לזהר ג"כ כשמנענע להרוחות שלא ישכיב הלולב והאתרוג לגמרי, אלא ישאר עדיין מעט זקוף דבזה מקרי דרך גדילתו.

השפת אמת שם תמה מנ"ל דבכל המצות כן דילמא דוקא בקרשים, ותו דהא משמע דבמשכן גופיה בשלחן וארון ומזבח לא קפדינן על דרך גדילתן.

דפנות הסוכה

השבלי הלקט (סי' שלה) כתב בשם רבינו קלונימוס זצ"ל שהמשלשל דפנות הסוכה מענפי אילנות צריך לשלשלן דרך גדילתן דק"ל כל המצות כולן אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן. ומסתברא דגבי דפנות לא הוי עיכובא מיהו מצוה מן המובחר הוי. הטור (תר"ל) מביא שיטה זו וחולק עליהם מכיון שדפנות כשרים מכל דבר.

הב"ח שם כתב ואין להקשות על המדקדקים הא הסכך לא הוי דרך גדילתו, דאיכא למימר דמה שמניחין הערבה על הסוכה הוי שפיר דרך גדילתן דגם באילן עצמו עומדין כך הענפים נטויין באילן המיסך על הארץ אלא דוקא כשמהפך התחתון למעלה לא הוה דרך גדילתו והוא הדין נמי בדפנות אם השכיבן לקנים זה על זה לארכן ועשה מהן דופן שפיר ה"ל דרך גדילתו דכמה פעמים האילן נטוי כמה והדר זקיף (והוא כעין סברת הדרכי משה הנ"ל), אי נמי שאני סכך דכיון דכל סכך שלא כדרך גדילתו לא בעינן דרך גדילתו, מה שאין כן בדפנות כיון שאפשר שיהיו כדרך גדילתן ממילא בעינן כדרך גדילתו.

השו"ע (תר"ל) פוסק דא"צ להעמידם דרך גדילתן.

שאר מצות

השפת אמת מסתפק בעץ ארז דפרה ומצורע אי בעי נמי דרך גדילתן. ומצאתי בשו"ת להורות נתן (י"א נ"ה) דאולי י"ל משום דהוא הוי רק הכשר טהרה ואינה מצוה חיובית. והאמרי אמת על פרשתינו מדקדק מה הלשון כל המצות כולן, ומפרש שזה קאי על עץ ארז ואזוב, ואולי גם בבכורים היו צריכים להניח הפירות דרך גדילתן.

בשו"ת מהר"י ווייל (קצא) מובא במ"א (ריש סי' רצ"ז) כתב דכל המצות אינם יוצאות בו אלא כדרך גדילתם נאמר גם כשמברכין בורא עצי בשמים במוצאי שבת.

בהושענא רבה יש מצוה ליטול ערבה, שיטת הרמב"ם היא שהמצוה היא לחבט הערבה, ושיטת רש"י היא בנענוע ולא בחביטה, ולכן כתב הרמ"א (תרס"ד ד') שצריך שניהם וכן המנהג. ובספר תשובות והנהגות (ג' ר"ג) כותב בשם ספר ארבעת המינים שצריך ליטול אותן כדרך גדילתו דוקא ובלאו הכי לא יוצאין המצוה, ומוסיף שזה דוקא לשיטת רש"י שהמצוה היא בנענוע דצריך דרך גדילתו דוקא, אבל לפי הרמב"ם שהמצוה בחביטה אין צריך דרך גדילתו, כי בחביטה בקרקע הרי ההושענא היא בלאו הכי שלא כדרך גדילתו.

איתא בגמ' (סוכה מ"ה): אמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן שנאמר 'עצי שטים עמדים'.

ומבואר בגמ' (שם מ"ב.) שהוא מעכב בדיעבד, ולכן אם נטל ד' מינין שלא כדרך גדילתן לא יצא.

בספר הלכות קטנות (א' ל"ה) כתב שהטעם משום שכל מצות שבתורה בין עשה בין ל"ת אם שינה בעשייתם לא עשה כלום להתחייב מן התורה וכמו שאוכל שלא כדרך אכילתו אינו חייב. אבל הבה"ג (עמוד רב) מפרש דכיון דכתיב 'זה קלי ואנוהו' התנאה לפניו במצות לאו דרך נוי הוא ולא נפיק.

ד' מינים

השו"ע (תרנ"א ב') גבי ד' מינים פוסק דצריך שראשיהם למעלה, והמ"ב שם כתב בשם האחרונים דגם כשנוטה ראשיהן לצד הוי שלא כדרך גדילתן.

הראשונים מפרשים דאע"ג דאתרוג כשהוא תלוי באילן עוקצו למעלה מ"מ מקרי דרך גדילתו כשעוקצו למטה, כי רק משום שהפירות מכבידין אותו הוא נוטה למטה.

החזו"א (או"ח קמ"ו ל"ה) מסתפק בעלי הדס וערבה התלוין למטה אי בעינן לאגדן שיזקפו כדי שיהא נותן דרך גדילתן כי אפשר שכל חלק צריך להיות כדרך גדילתו. התשובות והנהגות (ג' קפ"ד) מביא דבריו וכתב דצ"ע טובא דהדין דרך גדילתן מצינו דילפינן מקרשים במשכן או באתרוג שכולו עומד הפוך, אבל כאן שהענף כדרכו ורק העלים שגדלים ממנו אינם כדרכו לא מצינו דפסול.

הביכורי יעקב שם מסתפק אם אנו יושבי אירופא יוצאין בד' מינין שגדלו בא"י אמעריקא ואויסטרליען שיושבין לצדינו ותחתינו, וכן איפכא, שידוע מה שכתבו הטבעים שרגליהם נגד רגלינו, ומה שאין נופלין נגד השמים הוא מפני ששם הבורא כח מושך בארץ, וא"כ המינים שגדלו שם אם נוטלין אצלנו הוא הפוך מדרך גדילתן, שאצלנו גדלו ראשי הלולב וההדס הם יותר למטה מזנבם, או אי נימא כיון שנוטל הגדל סמוך לארץ למטה זה מקרי דרך גדילתו, והכי מסתברא.

עוד כתב השו"ע שם (סעיף ט') וכשמנענע למטה הופכו למטה, ויש מדקדקין שלא להפך הלולב כשמנענעין למטה. המ"ב שם מבאר ששיטה ראשונה ס"ל דהואיל שהנטילה שנטל אותם מתחלה בידו היה דרך גדילתו שוב אין מקפידין על נענועין שיהיה דרך גדילתו, והמדקדקין מחמירין שלא להפוך משום שגם על הנענועים יהיו כדרך גדילתו, וע"כ לא יהפכנו אלא ישפיל הלולב למטה.

הדרכי משה שם מתמה דמאחר שמקפידין להיות אף בנענוע דרך גדילתו, א"כ אף בשאר רוחות לא היה להן להפוך הראש לצד שמנענע נגדו אלא לעולם היה ראוי להיות ראש הלולב למעלה דרך גדילתו ולהולך ולהביא שם, ומיישב דלא דמי דבשאר נענועים מקרי דרך גדילתו, דאינו מהפך כ"כ הלולב וגם לפעמים הלולבין נוטים כן באילן אבל לצד כלפי מטה צריך להפוך הלולב מאוד, ואז לא היה דרך גדילתו.

כתיב (כה, ב) 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי'. ורש"י מפרש שידבנו לבו הוא לשון נדבה והוא לשון רצון טוב. הבית ישראל שאל מהי המעלה בלשון נדבה הא עדיף יותר בלשון נדר כי הנודר חייב באחריות נדרו משא"כ הנודב אינו חייב באחריות ואם נאבד מה שנדב אינו מחויב להביא תרומה אחרת. ומבאר שבכל זה יש מעלה לנדבה יותר מנדר כי כאשר האדם נותן נדבה הריהו נותן יותר בנדיבות לב וברצון טוב כי מיד כשמתעורר לבו הוא מעביר תרומתו אבל נדר אין בה נדיבות לב כל כך ולפעמים אתה מוצא אחד שנדר לתרום איזה תרומה לצדקה ויכול להיות שיעברו כמה חדשים עד שהוא משלם.

המהרי"ל דיסקין מלשון הקרא גבי עשיית הארון שמקודם נתן את של זהב לתוך של עץ ואח"כ את שניהם לתוך של זהב החיצוני אבל ברש"י מבואר שנתן של עץ לתוך של זהב ושל זהב תוך של עץ. ויש בזה אריכות באחרונים. ובספר משחת שמן מבאר את המחל' בדרך דרוש שהרי בגמ' יומא (ע"ב:) למדו מזה שתלמיד חכם צריך להיות תוכו כברו ולפ"ז עיקר הוא הזהב שבפנים שזהו תוכו ולכן יש דס"ל להקדים בזה תחילה, אבל רש"י סובר שהגם שהעיקר הוא התוך מ"מ למעשה צריך להתחיל מבחוץ שהוא מעורר את הפנימית.

כתיב (כו, לה) 'ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון'. הרי שהפסוק מתחיל עם השולחן תחילה אבל בסוף כשהפסוק בא לקבוע את מקומו כתב תחילה את המקום של המנורה ורק אח"כ את המקום של השלחן. החתם סופר מבאר שהשלחן מרמז לצרכי אכילה ועולם הזה והמנורה מרמז לתורה ורוחניות, והקדים את השלחן כי צריך לאכול וכדומה כדי שיוכל ללמוד תורה אבל כשהוא קובע את המקום הקדים את המנורה להורות שעיקר הקביעות והמטרה היא הכל לצורך התורה.

כתיב (כה, טו) 'בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו', ואמרו חז"ל (יומא עב:) המסיר בדי ארון לוקה, מה שלא מצינו אצל שאר כלי המשכן, וצריך ביאור מה הקפידה התורה בארון המשך חכמה מפרש תחילה על פי המדרש שהארון רומז לכתר תורה, והנה התלמיד חכם צריך סעד מעשירים לתומכו ובזה תורתו מתקיימת. והבדים שבהם המחזיקים בה הם נגד הסומכים ידי התלמיד חכם, שהוא הארון לעדות ה' ותורתיו, וצריך שיהיו תמיד אוחזים בארון הברית לכן אין להסיר את הבדים לעולם.

ועוד יש לפרש שהרי הארון הוא נושא את נושאו, ואין הבדים כדי לשאת אותו, לכן צוה שהבדים לא יסורו ממנו, להורות כמו שאין ענין להבדים בעת היותו מונח באוהל מועד, ככה בשעה שנושאים אותו על הכתף אין זה ענין הנצרך כדי לישא את הארון, דהא הארון נושא את נושאו, ולכן לא יסורו הבדים ממנו תמיד. ובזה אפשר לבאר שיטת הרמב"ם דס"ל שצריך להדליק הנרות גם ביום, דכיון שאמרו חז"ל (שבת כ"ב:) וכי לאורה הוא צריך אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, וכדי להראות כי הוא אין צריך להאור, לכן הוצרך להדליק גם ביום, וכמו שהדלקה ביום אינו להאיר כן ההדלקה בלילה, שלשניהם ענין אחד